

Зимовий цикл українських свят: українські народні традиції та звичаї

6 січня – Святий вечір (Свят-вечір) або Багата кутя (вечір перед Різдвом Христовим)

Це одне з найбільш важливих родинних свят, один із найбільш магічних днів, коли кожна сім'я і словом, і ділом створювала у своїй оселі атмосферу затишку, багатства, щастя й миру. За традицією, весь день перед Різдвом нічого не їдять – чекають на першу зірку, що сповіщає про народження Ісуса Христа. І тільки після настання вечора родина збиралася на урочисту вечерю.

На стіл подавали 12 пісних страв: варений горох, смажену капусту, рибу, квасолу, вареники, картоплю, гриби, гречану кашу, голубці, коржі, головними стравами є кутя та узвар.

Господар в цей день також не байдикував – поїв і годував худобу, прибрав у хліві, ретельно оглядав двір, дім – усе своє господарство.

Обов'язковою умовою було повернення до господи все, що було де-небудь забуте або кимось позичене. Важливо також у цей день пробачити всі кривди, що були заподіяні, щоб не брати образи й поганий настрій із собою до майбутнього року.

Коли ж починало вечоріти, господар дому готував символ урожаю – Дідуха – сьогодні це ялинка. До речі, в західній Україні до сьогодні ялинку ставлять і прикрашають не на 1, а на 6 січня.

На Свят-вечір родина обов'язково згадує своїх померлих родичів, припрошує їх взяти участь у вечері. Після всіх ритуалів господар передавав господині миску з кутею і тільки після цього родина починала вечеряти, скуштувавши першою кутю. Після вечері зі столу не прибирали, посуд не мили а усі ложки складали до миски з кутею (щоб уночі душі предків могли почастуватися).

Гість на Свят-вечір приносив щастя до оселі. Важлива подія цього вечора – діти носять кутю до близьких родичів та хрещених батьків і просто сторонніх людей, яких хочеться привітати зі святом.

У деяких регіонах України вже на Свят-вечір, в інших тільки з 7 січня, на Різдво Христове, після того, як у церкві скінчиться Богослужіння, починали колядувати, прославляючи Ісуса Христа. Колядники з колядницькою зіркою (Звіздою) ходили від оселі до оселі, співали колядки, бажали урожаю, багатства, усіляких гараздів. У відповідь господарі нагороджували колядників солодощами та грошима. Колядували протягом усіх Різдвяних свят аж до Водохреща.

7 січня – Різдво Христове

Це свято народження Ісуса Христа у Вифлеємі (Ісус у перекладі з єврейської означає «Спасіння»). Різдво – одне з 12 найбільших християнських свят.

Після святкової літургії завершується Різдвяний піст і починається Коляда.

Коляда – це бог свята й миру давніх слов'ян. В язичницькі часи на свято Коляди вшановували день зимового сонцестояння. А нині Колядою називають період, коли співаються різдвяних пісень, бажаючи господарям щастя й злагоди.

Колядники заходили до кожної хати, а в церквах ставили вертепи – виставу на євангельський сюжет, що розповідала про народження Ісуса Христа, чудесне з'явлення ангелів пастушкам, відвідини трьох царів зі сходу і порятунок Немовлятка від страшного царя Ірода.

Від цього дня і аж до Стрітєння (15 лютого) вітають одне одного словами: «Христос народився!» – «Славімо його!».

13 січня – Щедрий вечір (свято Меланки)

Це свято об'єднало дохристиянські звичаї та відзначення православною церквою дня преподобної Меланії. Вечір перед старим Новим роком має й третю назву – Щедра Кутя. Бо ж, на відміну від постового Свят-вечора, його стіл дуже багатий – м'ясний.

Що готували в цей день: холодець, ковбасу, печеню, пироги й кутю та інші страви.

Цього дня водили «козу» (хлопчик у вивернутому вовною назовні кожуху). Та головним дійством на Щедрий вечір є щедрювання – співані побажання щастя господарю та всій

його родині! У давнину щедрівки співали в основному дівчата та жінки, рідше хлопці, а от чоловіки майже ніколи. Щедрівників, як і колядників, теж заведено обдаровувати солодощами та грошима. До цього вечора господарі спішили розрахуватися з усіма боргами, помиритися з тим, з ким сварилися. На щедрій вечір не можна було лаятися, щоб тихо і спокійно жилося весь рік.

14 січня – святого Василя (Новий рік за старим стилем)

Головний обряд цього свята – засівання. Зерно є символом нового життя, тому, заходячи в хату, її обсипали зерном. Засівали хлопці, дівчатам цього робити було не можна. Традиційні примовляння: «Сієм, сієм, засіваєм, з Новим роком вас вітаєм! Сійся, родися жито, пшениця, усяка пашниця!». За повір'ям, якщо на Василя першим у

хату завітає гість чоловічої статі, весь рік буде щасливим й багатим. Тож зранку хлопчики до 14 років засівали власну оселю житом-пшеницею (символами родючості й добробуту), а потім ходили посівати до сусідів, вітаючи їх «із Новим роком, з Василем!». Господарі ж у свою чергу обдаровували посівальників пирогами, горіхами, цукерками й дрібними грошима. Зерно після посівальника збирали і віддавали курам – «щоб добре неслися». Неродючі дерева «страшали»: стукали сокирою по стовбуру та погрожували зрубати, якщо і далі не будуть родити. Після такого «страшення» дерево перев'язували перевеслом. Іноді дерево злегка надрубували.

18 січня – Голодна кутя

Головні страви – кутя, узвар і декілька пісних страв: смажену рибу, гречані млинці, вареники з капустою.

Також традиційно в цей вечір спалювали Дідуха – зробити це було потрібно обов'язково, щоб душі предків відлетіли і не залишилися у нашому світі. Попіл зі згорілого Дідуха зазвичай розкидали по городу – на добрий урожай.

Уранці на Водохреща відбувалася церковна служба, а потім хресний хід до річки чи ставка, де священник святив воду в ополонці. Ополонку часто вирубували у формі хреста і поруч ставили льодовий хрест – цей звичай зберігся ще з дохристиянських часів, коли хрест символізував Сонце. Сміливці купалися в ополонках.

Біля льодового хреста відбувалося ще одне нетривале святкове богослужіння. Священик святив воду в ополонці, занурюючи туди хрест під спів хору. Освячену воду набирали додому, вірили, що вона зберігала свої властивості упродовж усього року. Свяченою водою господар дому окропляв всіх, хто був присутнім в оселі.

На Богоявлення закінчували колядувати і влаштовували «розколяду» або «розщедрування» чи «розмеланки» – святкові вечорниці всіх колядників, де вони згадували, як святкували, грали, танцювали. Застілля організовували на гроші, що залишились від колядування.

19 січня – Богоявлення (Водохреща або Йордан)

Це одне з 12 найбільших християнських свят різдвяно-новорічного циклу, яке нагадує про хрещення Ісуса Христа в річці Йордан. Коли Ісусу Христу виповнилося тридцять років, він прийняв хрещення від Івана Хрестителя на річці Йордан. Християнські перекази оповідають, що коли Син Божий виходив із води, небеса розкрилися, і в цю саму мить на плече його опустився голуб. Це був Святий Дух. Звідси й пішла традиція хрещення у воді, а свято називають Богоявленням.

Наші предки цього дня вшановували богиню річок Дану. Вважалося, що вода цього дня стає чарівною, нею умивалися дівчата, щоб бути вродливими, нею лікували хвороби і захищалися від нечистої сили.

Святкувати Водохреща починають напередодні. 18 січня всі віруючі люди дотримуються суворого посту – нічого не їдять. Сідати вечеряти можна, коли зійде вечірня зоря.

15 лютого – Стрітєння Господнє

Це одне з 12 найбільших християнських свят, яке завершує Різдвяний цикл. За народними віруваннями воно знаменує стрітєння зими з весною. Та насправді сутність свята інша. 15 лютого Ісус Христос у віці сорока днів від народження був принесений батьками до Єрусалимського храму, де відбулась дивовижна зустріч праведного старця Симеона з Немовлятком Ісусом Христом.

За традицією, у церкві на Стрітєння святять «стрітєнську воду» і «громничну свічку», яку зберігали удома і запалювали під час грози, аби уберегтися від

блискавок, від пожеж, від війни, під час пологів і вкладали померлим до рук. Коли святити в церкві воду, селяни набирали тієї води в нову – ще не вживану – посудину, приносили додому і пильно берегли. Цій воді приписувалась магічна сила. Її вважали цілющою водою. Нею натирали хворі місця і вірили, що допоможе, вірили й у те, що вона допомагає проти «лихого ока» та інших злих чар. Не тільки людей можна лікувати цією водою, але й худобу, птицю, бджіл. Пасічники берегли цю воду весь рік і кропили нею вулики кожен «першу» неділю – першу на молодий місяць.

Культ вогню – неодмінна ознака свята. Хлопці розпалювали багаття, закликаючи таким чином весну, а дівчата співали перші веснянки. На Стрітення починали писати писанки. Це дуже давня традиція, пов'язана з ритуалом весняного пробудження природи.

Стрітенням закінчувався Зимовий цикл святкувань. Український хлібороб починав підготовку до нового сезону.

Олена Кропивко
доцент кафедри історії і політології
<https://nubip.edu.ua/node/41275>